

KUNGL. VETENSKAPS-
OCH VITTERHETS-SAMHÄLLET
I GÖTEBORG

MINNESTECKNINGAR
över avlidna ledamöter
2018

Särtryck ur
ÅRSBOK 2019

Redaktör:
GUNHILD VIDÉN

ISSN 0436-113X
Rundqvists Boktryckeri, Göteborg 2019

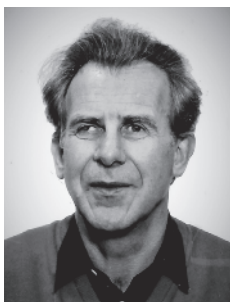
INNEHÅLL

Minnesteckningar över avlidna ledamöter 2018	89
Kurt Ahrén (1928–2018). Av <i>Lars Hamberger</i> och <i>Ingemar Kjellmer</i>	91
Anders Enemar (1926–2018). Av <i>Malte Andersson</i> , <i>Christer Erséus</i> och <i>Frank Götmark</i>	95
Karl-Erik Gustafsson (1938–2018). Av <i>Lennart Weibull</i>	99
Arvid Carlsson (1923–2018). Av <i>Annika Dahlström</i> och <i>Jörgen Engel</i>	105
Dick Haglund (1939–2018). Av <i>Helge Malmgren</i>	109
Peter Sawyer (1928–2018). Av <i>Thomas Lindkvist</i>	115
Oliver Lindqvist (1943–2018). Av <i>Elisabet Ahlberg</i>	119
Jörgen Johnsson (1959–2018). Av <i>Bengt Gunnarsson</i> och <i>Kristina Sundell</i>	123
Atte Nyberg (1930–2018). Av <i>Martin Fritz</i> och <i>Bo Myhrman</i>	127
Gunnar Sjöström (1928–2018). Av <i>Johannes Landgren</i>	131
Ebbe Vilborg (1926–2018). Av <i>Bengt Alexanderson</i> och <i>Karin Hult</i>	135

MINNESTECKNINGAR

över avlidna ledamöter

2018

KURT AHRÉN

1928–2018

Professor emeritus KURT AHRÉN avled den 14 februari 2018, endast en vecka innan han skulle fyllt 90 år. Han var ledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället sedan 1986.

Kurt Ahrén, född 20 februari 1928, växte upp i Forserum, gick på läroverket i Jönköping och tog studentexamen där 1947.

Som latinstudent fick han komplettera de naturvetenskapliga ämnena för att få söka in på läkarutbildningen vid Lunds Universitet. Efter fullgjord medicine licentiatexamen fortsatte han sina akademiska studier vid Fysiologiska institutionen, Lunds universitet hos Dora Jacobson, som sedermera blev fakultetens första kvinnliga professor. Ahrén studerade hormonella effekter på bröstkörtelvävnad i en djurmodell och disputerade med framgång 1959.

Vid Göteborgs Universitet fanns en aktiv institution för Fysiologi med ämnesföreträdarna Björn Folkow (cirkulationsfysiologi) och Anders Lundberg (neurofysiologi). Kompetens inom endokrinologi saknades, varför Ahrén välkomnades som en viktig förstärkning och komplettering av institutionens potential när han flyttade till Göteborg vid samma tid då institutionen invigde nya lokaler på Medicinarberget. Han samlade raskt kring sig en grupp medarbetare – huvudsakligen läkarstuderande – och inledde en serie studier med inriktning mot hormonell kontroll av bröstkörtelutveckling och ovariefunktion. Undersökningarna gjordes med råttor som försöksdjur. När de cellulära effekterna av hormonpåverkan studerades kom också olika preparat av tvärstrimmig muskulatur och hjärtmuskulatur i fokus. Över huvud taget bidrog Ahrén och medarbetare framgångsrikt till att endokrinologin utvecklades biokemiskt och hormoneffekter kunde knytas till fysiologiska fenomen i cellerna.

Ahréns forskargrupp växte under 70- och 80-talen. Internationella kontakter och forskarutbyten spelade stor roll för framgångarna – inte minst ett långvarigt och intensivt samarbete med Weizmanninstitutet,

just utanför Tel Aviv i Israel. Sammantaget kom Kurt Ahrén att ansvara för närmare 30 doktorander i fysiologi i Göteborg. Av dessa har flertalet gått vidare till kliniska uppdrag i ledande befattningar, framför allt inom obstetrik/gynekologi, invärtesmedicin, pediatrik och klinisk fysiologi samtidigt som några medarbetare blivit moderämnet fysiologi/endokrinologi trogna. Trots att Ahréns forskningsprogram handlade om grundforskning kom hans verksamhet indirekt att få betydelse för flera viktiga kliniska områden.

Ett av dessa var provrörsbefruktningen. Nordens första barn efter provrörsbefruktning, IVF – in vitrofertilisering, föddes i Göteborg 1982. Av det team som låg bakom denna bedrift hade fyra gynekologer fått sin vetenskapliga utbildning genom Ahrén. Andra områden inom klinisk utveckling där forskarna fått sin skolning hos Ahrén rör hjärtsjukdomar, tillväxtrubbningar hos barn, toxikologi och manlig fortplantning.

Efter pensioneringen blev Ahrén tillfrågad av gamla lundakollegor att delta i uppbyggandet av en medicinsk högskola i Oman. Väl där kom han att arbeta nära palestinska läkarkollegor, som stimulerade honom att också medverka i arbetet för en medicinsk högskola i Ramallah på Västbanken. Han reste dit i tanke att ge en serie föreläsningar men kom att stanna i tre år och ägna sin tid och kraft åt att bygga upp den första fungerande läkarutbildningen i Palestina. Efter återkomsten till Sverige formerade Ahrén ett nätverk av svenska läkare som fortsatte att understödja arbetet tillsammans med palestinska kollegor.

Genom hela Kurt Ahréns vuxna liv går omsorgen om och intresset för handikappade och utvecklingsstörda människor tillvaro. 1953 föddes dottern Eva med utvecklingsförsening och epilepsi. Därmed kom Kurts och hustrun Birgittas liv, liksom de fyra syskonens, att i mycket påverkas av omsorgen om dottern, som avled vid 27 års ålder.

Kurt Ahrén engagerade sig i dåvarande föräldraföreningen för utvecklingsstörda barn och fick också ett livslångt engagemang i styrelsen för en folkhögskola med kurser för utvecklingsstörda ungdomar. Under sin tid i Ramallah fick han kontakt med SIRA-skolan i Betlehem och Jeriko (Swedish International Relief Association), som arbetar med barn och ungdomar med inlärningssvårigheter. Ahrén blev invald i styrelsen och fortsatte arbetet för skolan också efter hemkomsten.

Kurt Ahrén var en rikt begåvad och hängiven forskare med en stark önskan att forskningsresultat skulle komma sjukvården till nytta. Sam-

tidigt var han en engagerad person med särskild förståelse för sårbara medmänniskors behov.

INGEMAR KJELLMER och LARS HAMBERGER

ANDERS ENEMAR

1926–2018

ANDERS ENEMAR, professor emeritus i zoologi vid Göteborgs universitet, avled 1 april 2018 i en ålder av 91 år. Han var ledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg sedan 1968, och dess ordförande 1995.

Anders föddes 27 juli 1926 i Visnums-Kil utanför Kristinehamn, där fågelfaunan redan i förskoleåren väckte hans intresse. Vid 16 år startade han seriösa studier av svartvita flugsnapparens häckningsbiologi. Efter studenten i Örebro genomgick han officersutbildning, och stannade kvar som reservare "tills det blev för mycket övningar under fågelsången". Han påbörjade akademiska studier i Lund 1948, där han gjorde sitt doktorsarbete i embryologi, med disputation 1961 på avhandlingen *The development of the hypophysical vascular system in Amniota: from comparative and functional points of view*. Hypofysens embryologi och närliggande aspekter hos landlevande ryggradsdjur – främst däggdjur, fåglar och groddjur – förblev en huvudfåra i Anders Enemars vidare akademiska forskning, och resulterade i ett 20-tal framstående arbeten i internationella vetenskapliga tidskrifter. De grundades i hög grad på Anders stora skicklighet som finmotorisk experimentator på mikroskopiskt små strukturer hos studiearterna.

Anders Enemar tillträdde en professur i "Strukturell och Ekologisk Zoologi" vid Göteborgs universitet 1966, och startade omgående ett entusiastiskt arbete för att bringa dessa två

Anders Enemars ornitologiska intresse väcktes tidigt (foto vänligen förmedlat av Eva Enemar).

ämnen till modern standard på Zoologiska institutionen, rörande såväl basundervisning och forskning som doktorandutbildning. Vid denna tid fanns bara ytterligare en professur vid institutionen (i zoofysiologi). Vid uppstramningen av sitt ämne hade Anders enligt egen utsago stor nytta av den handfasta pedagogik han lärde sig under officersutbildningen. Framförhållning, klarhet i instruktionen, kontroll av att den är uppfattad och genomförd. Denna målmedvetna strävan kom ämnet och Anders akademiska omgivning till stor nytta. Hans goda ledarskap, pregnant framställning och tankeskärpa lyste i många sammanhang, och egenskaperna förenades med en stor portion humor, ofta med drastiskt exakta formuleringar. Han hade en ovanlig verbal och pedagogisk begåvning. Hans förmågor rönt stor uppskattning även i bredare sammanhang. Bland annat var han dekanus för Naturvetenskapliga fakulteten 1986-1988. Han valdes in i Kungliga Vetenskapsakademien 1979.

I Lund hade Anders träffat och gift sig med Eva, sedermera biologilärare i Mölndal. Hon blev ett viktigt stöd genom alla år. Institutionens uppbyggnad och drift gick inte av sig själv, och Anders starka plikt känsla gjorde tidvis hans engagemang och arbetsbörda visceralt påfrestande. Återhållsam diet blev ett av motmedlen. Vi var många i lunchrummet som kände starkt med Anders vid det karakteristiska klicket då han öppnade dagens ovärmda barnmatsburk, med teskeden i högsta hugg.

Anders Enemar lade stor vikt vid undervisningen på såväl grund- som högre nivå, och var en mycket uppskattad lärare och föreläsare. Han förberedde kurserna minutiöst, och gav alltid järnet på lektionerna. Under en lång period i början av hans professur ledde Anders såväl morfologiska som ekologiska delar av ämnet. Ett par av hans framsynta nydaningar var införandet av kurser i statistik och evolutionsbiologi på högre nivå. Den senare kursen stod han för själv under många år. En annan pedagogisk innovation var öppnandet av Zoologiska institutionen för allmänheten under ett flera gånger återkommande "Öppet hus", som dragit många intresserade till institutionen för att få inblick i verksamheten. Detta initiativ har senare tagits upp av flera andra institutioner.

I Göteborg vidareutvecklade Anders Enemar sin avancerade mikrokirurgiska teknik till fördjupad analys av hypofysens embryologi, nu på groddjur och gnagare. Men hans forskarhjärta rymde som nämnts även annat än embryologi. Minst en kammare klappade hela tiden varmt för ornitologiskt fältarbete, och under senare år i allt högre grad. Fågelin-

tresset hade inte fått blomma ut fullt under tiden i Lund, där ornitologin då inte sågs som lämpligt disputationssämne. Insikten om de goda modellarter och studieobjekt fågelfaunan erbjöd ur ekologisk, etologisk och evolutionsbiologisk synpunkt spreds i Sverige först då Anders Enemar och andra likasinnade ämnesföreträdare i hans generation öppnade universitetens portar för forskning med fåglar som studieobjekt. Denna framsynthet beredde marken för ett betydande antal avhandlingar och internationellt framgångsrika forskargrupper vid flera av landets universitet. Anders publicerade också ett stort antal egna ornitologiska arbeten, ofta tillsammans med kollegor.

Anders Enemar tog initiativet till och byggde som redaktör under många år upp tidskriften *Ornis Scandinavica*, numera *Journal of Avian Biology*. Han hade glädjen att se den utvecklas till en av de främsta internationella vetenskapliga tidskrifterna i sitt fack, där många av världens ledande forskare i ämnet publicerar sig. Anders egen fågelforskning kom också att betyda mycket för ornitologin i Sverige. Framförallt ägnade han sig åt framgångsrik utveckling av taxeringsmetoder för fågelfaunan. Han startade och ledde under flera decennier långtidsprojekt för att följa populationers dynamik och förändringar, i såväl Skåne som Lappland (Vindelfjällen). Projekten startade i början av 1950- respektive 1960-talen, drivs ännu vidare av andra krafter, och genererar unika data rörande fågelpopulationers långsiktiga förändringar och dess orsaker. Fältprojektet i Vindelfjällen ("LUVRE") ledde senare till etablerandet av en forskningsstation i Ammarnäs. I början av 1970-talet drog han igång ett ekologiskt forskningsprojekt rörande några av de vanligaste fågelarterna i Sveriges dominerande landmiljö, mesarna i tajgan, det nordliga barrskogsbältet. Forskningen om dessa i Hyssna-skogarna utanför Göteborg resulterade i ett antal ekologiska doktorsarbeten vid zoologiska institutionen. Som emeritus ägnade sig Anders med stor entusiasm åt att nära hemmet i Pixbo belysa den svåråtkomliga trädkryparens häckningsbiologi. Han studerade arten i detalj med hjälp av egenkonstruerade fågelholkar och "ovotransilluminografen", en attiralj med vilken de genomlysta äggen fotograferades för att bestämma utvecklingsstadiet. Han engagerade sig även inom naturvården, och försvarade markerna kring Pixbo mot olika exploatörer.

Anders var ordförande i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället 1995. Under hans entusiastiska ledning startades en närmare 10-årig

satsning på musei-relaterad forskning, med bortåt en fjärdedel av akademins forskningsstöd. Syftet var att stärka kompetensen vid stadens museer och Botaniska trädgården. Stödet gick främst till examens- och doktorsarbeten, men även till disputerade museichefer. Arbetet bedrevs i huvudsak vid GU och Chalmers, med ämnen hämtade från museerna. Även om det organisatoriska arbetet utfördes av KVVS' ständige sekreterare så var Anders Enemar mycket engagerad i utvärdering av programmet.

Anders hade många begåvningar. Hans fingerfärdighet firade triumfer inte bara vid labexperiment rörande hypofysens utveckling, utan även vid diverse klaviaturer, främst flygeln, där han ofta kopplade av med klassiker. Också närbelägna kyrkorglar värmdes stundom av Anders fingrar, och fotarbetet torde därvid haft fördel av hans trägna fågeltaxeringar. Vid 90 års ålder inhandlade han ett elpiano. Bland Anders gåvor fanns även stor förmåga till enkla men snitsiga skisser och kul teckningar. Anders Enemar var en mångsidig person som vi, och många med oss, minns med glädje.

MALTE ANDERSSON, CHRISTER ERSÉUS och FRANK GÖTMARK

KARL ERIK GUSTAFSSON

1938–2018

Professor emeritus KARL ERIK GUSTAFSSON har avlidit 79 år gammal. Med hans bortgång har den svenska medieforskningen förlorat en av sina pionjärer. Redan i början av 1970-talet bedrev han studier som fick en avgörande betydelse för förståelsen av dagspressens utveckling. Karl Erik

Gustafsson var sedan 1995 ledamot i Kungl. Samhället i klassen Rätts- och samhällsvetenskaper.

Karl Erik Gustafsson föddes i Ljungby församling i Småland den 8 oktober 1938. Han var son till pastor Eric Gustafsson och charkuteristen Helga Gustafsson, född Andersson. Efter studentexamen och militär-tjänstgöring började han studera vid Handelshögskolan i Göteborg. Han avlade civilekonomexamen. År 1964 anställdes han som biträdande lärare. Han blev ekonomie licentiat 1970 och samma år forskarassistent. Han blev docent 1975 på sin samlade produktion och 1989 sökte och fick han den nyinrättade professuren i massmedieekonomi vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Efter sin pensionering i Göteborg fick han 2003 en professur på fem år i medieekonomi vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping,

Karl Erik Gustafsson var en mycket produktiv forskare. I Libris är han representerad med ett stort antal titlar, varav ett stort antal böcker. Hans tidiga studier var inriktade på reklam och dagspress. Efter hand breddade han sin forskning till hela mediefältet främst med fokus på mediestruktur och mediehistoria. Hans forskning vid Högskolan i Jönköping återknöt till det ekonomiska perspektivet på medierna och han byggde under sin tid där upp ett viktigt internationellt forskningscentrum.

Det område vid Handelshögskolan som främst intresserade Karl Erik var distributionsekonomi, särskilt marknadsföring, och han var en tid assistent åt Ulf af Trolle. Området avsåg forskning rörande de funktioner som ingick i avsättningen av varor och tjänster som marknadsundersökningar och reklam, samt institutionerna inom området, exempelvis re-

klambyråer, och marknads- och konkurrensförhållanden. Det var ett expansivt ämnesområde med många studenter. När han 1966 av sin handledare Bo Wickström rekommenderades till ett expertuppdrag för den statliga reklamutredningen fick han också möjlighet att ägna sig åt frågor om beslutsfattande inom marknadsföring och reklam. Hans studie avsåg vilka faktorer som styrde beslut om medieval inom företag. År 1970 kunde han lägga fram rapporten som licentiatavhandling.

Kort därefter genomförde Karl Erik inom ramen för 1972 års pressutredning en studie av det statliga presstödet effekter på tidningskonkurrensen. Syftet var att studera vad som påverkade lokala konkurrensförhållanden på den svenska tidningsmarknaden. Det han där visade kom att sätta standard för förståelsen av pressens ekonomiska villkor. Tidigare hade synen på vad som låg bakom problemen för tidningar i marknadsmässigt underläge varit fokuserad på upplagens betydelse för att attrahera annonsörer, men han kunde visa att den avgörande orsaken var dagstidningarnas lokala hushållstäckning. I artikeln *The circulation spiral and the principle of household coverage* från 1978 sammanfattade han sina teoretiska grunder för det internationella forskarsamhället.

Karl Eriks analyser av dagstidningskonkurrens avsatte sig även i praxis. Han kom – på uppdrag av statliga presstödsnämnden – att i över trettio år göra årliga branschanalyser för samtliga svenska tidningsföretag och skapade därigenom en internationellt unik tidsserie över dagspressens ekonomiska utveckling. Dessutom gjorde han fördjupade analyser av enskilda tidningsmarknader. Han deltog som expert i flertalet pressutredningar under 1980- och 1990-talen och skrev översikter om svensk press för en internationell publik och hade expertuppdrag från EU.

Under 1980-talet breddade Karl Erik Gustafsson sin forskning till att omfatta även andra medier. Inom Handelshögskolan bildade han Informations- och massmediegruppen där han samlade ekonomer inriktade på mediestudier. Karl Erik betonade ständigt vikten av att medieforskning hade ett disciplinöverskridande perspektiv. Han blev ordförande för det tvärvetenskapliga medieseminarier vid Göteborgs universitet och engagerade sig dessutom på nationell nivå, där han 1980-84 var ordförande i den svenska medieforskarföreningen (FSMK).

Karl Erik Gustafsons synsätt på medieforskning kom till uttryck i

studier av televisionens framväxt, av tv-reklam och av telekommunikation. Han var tidig med att i sin forskning inkludera analyser av vad som då allmänt betecknades som ”nya medier”. Det nyskapande var att han genom att studera historisk framväxt även lyckades ge perspektiv på framtiden. I boken *Televisioner* (1987) med undertiteln *En studie i branschutveckling* drar han på ett skickligt sätt en linje från äldre teknologier som telefonen till dagens television.

Som förste svenske innehavare av en medieekonomisk professur formulerade Karl Erik Gustafsson 1991 sitt forskningsprogram, ett par år senare presenterat i en publikation om medieforskningens ämnesavgränsning (*Forskning om journalistik, medier & kommunikation. Ämnesområdet idag och i framtiden*, utgiven av Ulla Carlsson & Anders Lindblad 1992). Hans utgångspunkt var att studier av medier dels måste avse skilda nivåer som företag och bransch, dels ha ett brett perspektiv som inkluderar förhållandet mellan medier och samhälle. Han slog fast att massmedieekonomi som ämnesområde ska avse massmediernas ekonomiska förutsättningar och betonade att mediebranschens långsiktiga villkor kräver jämförelser över tid och mellan länder. Som viktiga delområden betonas analyser av intäcks- och kostnadsstrukturer och konkurrensförhållanden på mediemarknaden, liksom även ”den kommunikationsteknologiska utvecklingens inverkan på mediestrukturen” (s 90).

Karakteristiskt för programmet är dess empiriska karaktär. Det understryker forskningens samhällsrelevans och resultatinriktning och handlar mer om att ta fram kunskap om mediers sätt att fungera och mindre om att pröva teorigenererade hypoteser. Hans intresse var att peka på samband och mekanismer. En naturlig förklaring till detta förhållande är att det rörde sig om att utveckla ett nytt och mindre utforskat område. Men en ännu viktigare roll spelade nog hans syn på forskning och hans stora samhällsintresse.

Karl Erik Gustafssons intresse för mediers utveckling förde honom på 1990-talet till ledningen för dåtidens stora svenska presshistoriska projekt. Tillsammans med litteraturvetaren Per Rydén var han redaktör för fyrbandsverket *Den svenska pressens historia* på 1600 sidor, utgivet 2002, exklusive ett separat register och en engelsk sammanfattning. Karl Eriks djupa branschkunedom var i sammanhanget av avgörande betydelse. Att skriva presshistoria handlar i hög grad om att samordna och leda specialister, samtidigt som det gäller att ge alla avsnittsförfattare

stor frihet. Det är omvittnat hur Karl Erik med stor skicklighet höll balansen och styrde arbetet.

Vid sidan av de presshistoriska volymerna initierade Karl Erik en vetenskaplig skriftserie, kallad *Sylwan* efter en av svensk pressforsknings pionjärer. Syftet med serien som kom ut med mer än 20 nummer var att problematisera skrivandet av presshistoria genom fördjupning av metodproblem och analyser av tidigare presshistorikers ansatser. I *Sylwan*-serien var Karl Erik själv en flitig skribent. Serien har kommit att bli ett viktigt bidrag till förståelsen av olika ansatser i presshistorisk forskning.

Karl Erik Gustafssons forskning präglades av ett nordiskt perspektiv. Han hade mycket nära kontakter med forskare i övriga nordiska länder och deltog aktivt i nordiskt samarbete inom både forskning och utbildning, inte minst i branschutbildningar, bland annat i Baltikum. Under hans tid som forskningsledare vid Högskolan i Jönköping efter 2003 kom det internationella perspektivet än mer i fokus. Där medverkade han i uppbyggnaden av ett internationellt forskningscentrum för medieforskning – *Media Management and Transformation Center* (MMTC). Karl Erik höll skickligt samman verksamheten och kunde där bygga på sina erfarenheter från Handelshögskolan i Göteborg.

Utmärkande för Karl Erik Gustafsson som pionjär inom svensk medieforskning är hans centrala roll som en forskningens brobyggare. Han hade en förmåga att samla forskare mellan discipliner och över ämnesgränser. En viktig del av Karl Eriks brobyggande handlade om att integrera teori och praktik. Han skapade fruktbara kontaktytor mellan universitetsforskning och beprövade erfarenheter från mediebranschen. Han spelade dessutom en viktig roll för finansieringen av svensk medieforskning genom att under ett drygt kvartssekel vara ordförande i Hamrinstitets vetenskapliga råd.

Karl Erik hade en sällsynt social kompetens. Han var framgångsrik i att skapa engagemang och intresse bland sina medarbetare, liksom bland forskarkollegor och studenter. Under studietiden hade han varit aktiv inom Handelshögskolans studentkår och senare kom han även att få hedersuppdraget att vara Handelskårens inspektör. På forskarkonferenser eller kursavslutningar var det inte ovanligt att Karl Erik satte sig vid pianot och gladdede deltagarna.

Den sociala begåvningen gjorde Karl Erik Gustafsson till en mycket uppskattad och efterfrågad lärare och föreläsare. Han kunde hitta ovän-

tade vinklar i sina presentationer och satte ofta en personlig prägel på såväl strama bokslutsanalyser som historiska översikter. Karl Erik var dessutom en mycket skicklig skribent som hade lätt att finna spännande infallsvinklar, men som också var minutiöst noggrann med grundläggande fakta. Hans sista bok blev den elegant berättade *På Stigs tid* (2016), en biografi över tidningsutgivaren och forskningsfinansiären Stig Fredriksson.

Karl Erik Gustafssons stora öppenhet för olika ämnestraditioner, vetenskapliga kreativitet och personliga generositet har haft en avgörande betydelse för utvecklingen av medieforskningen i Sverige. Medieforskarna i Sverige ha anledning att känna stor tacksamhet för hans insatser.

LENNART WEIBULL

ARVID CARLSSON

1923–2018

ARVID CARLSSON föddes 1923 och växte upp i Lund där han också läste medicin. Han dispute-
rade 1951 på en avhandling om skelettet, men
kom alltsedan 1955, efter en kortare tid som gäst-
forskare i USA, att ägna sig åt hjärnans signaläm-
nen. Han blev 1959 professor i farmakologi vid
Göteborgs universitet där han kom att förbli. Han var ledamot av Kungl.
Samhället sedan 1968 och utsågs till hedersledamot år 2007. Bland hans
utmärkelser kan nämnas Nobelpriset, Japan-priset och Wolf-priset. Han
var gift med Ulla-Lisa, också läkare, som utgjorde ett starkt stöd för
honom i hans arbete. De fick fem barn.

Medan nobelpristagare ofta vunnit berömmelse för en enstaka upp-
täckning var Arvids bana kantad av viktiga insatser. Han visade att dopamin
fungerar som ett signalämne i hjärnan, och är av betydelse för vår rörel-
seförmåga, vilket banade vägen för dopa-behandling av Parkinsons sjuk-
dom. Han upptäckte att medel mot psykos utövar sin effekt genom att
blockera mottagarmolekylerna för dopamin, och var en pionjär för syn-
sättet att man hellre än att blockera dessa borde påverka dem på ett
mindre drastiskt sätt, vilket sedermera vunnit genomslag. Och han låg
bakom föregångaren till de läkemedel som idag är de mest använda vid
depression och ångestsjukdom, de s k SSRI-medlen.

Arvid hävdade att han hade haft tur: han hade råkat hamna i ett jung-
fruligt forskningsfält vid just rätt tidpunkt. Hans svit av upptäckter kan
dock inte förklaras av tur, utan måste ses som uttryck för en särpräglad
vetenskaplig talang: han kunde som få identifiera vilka frågeställningar
som var de viktiga, bortse från rådande dogmer, och identifiera ett möns-
ter i till synes disparata observationer. Ett gott självförtroende möjlig-
gjorde dessutom för honom att driva sin linje med stringens och skärpa
också då den mötte initialt motstånd.

Framhållas bör även den stora betydelse Arvid Carlsson och hans nära
medarbetare hade för den biokemiska valideringen av den histokemiska
fluorescensmetoden som framför allt utvecklades av Nils-Åke Hillarp

vid Karolinska Institutet och Bengt Falck vid medicinska fakulteten i Lund. Metoden kunde påvisa närvaron av transmittorna dopamin (DA), noradrenalin (NA) och serotonin på cellulär nivå i nervsystemet. Även Arvid Carlsson deltog i denna metodutveckling. Metoden gjorde det möjligt att påvisa distributionen av DA-, NA- och serotonin-innehållande nervceller i hjärnstammen och deras globala nätverk av nervterminaler i CNS. Arvids intima kännedom om dessa morfologiska studier tillsammans med farmakologin gav honom sannolikt ett visst övertag över konventionell farmakologisk forskning; han kunde kombinera information från 2 på den tiden separata vetenskapliga forskningsdiscipliner; morfologi och farmakologi. Numera ingår dessa under rubriceringen: "Neurovetenskap".

Kartläggningen av dessa nya neuronala system, som först publicerades 1963–1964, tillsammans med Arvid Carlssons grupp, fr.a Nils-Erik Anden, visade strukturer som är för små att upptäckas med vanlig ljusmikroskopi, många gånger lokaliserade till tidigare obemärkta strukturer. Vi (Dahlström och Fuxe) som fick uppgiften efter Hillarps död 1965 att resa runt och föreläsa om fynden, fick initialt ofta möta stort misstroende och tveksamhet från neuroanatomer och histologer internationellt.

Den histokemiska "Amingruppen" på KI, som hade förlorat sin ledare Nils-Åke Hillarp redan 1965, fick efter Hillarps död starkt stöd och uppmuntran av Arvid Carlsson för att klara av att överleva i forskningvärlden. Arvid Carlsson hänvisade ofta till våra fynd kring monoaminsystemens unika neuroanatomiska och deras betydelse för förståelsen och teori-bildningen kring deras roll i hjärnan.

Kartläggningen av olika typer av monoaminerga bansystem har starkt bidragit till vår förståelse av olika sjukdomar såsom Parkinson's sjukdom, depression och schizofreni. Kunskapen om dessa neuronala system tillsammans med biokemisk/farmakologisk pionjär forskning av Arvid Carlsson, vilket gav honom Nobelpriset, har bidragit till utvecklandet av olika läkemedel, som direkt eller indirekt har sina huvudsakliga terapeutiska effekter på DA-, NA- och/eller serotonin-systemen.

Viktig för Arvids framgång var också hans nytänkande avseende hur akademisk farmakologisk forskning kan bedrivas. Att han knöt kemister till sin verksamhet, som kunde förse honom med nya molekyler, var ett nytt och lyckat grepp, och han var också tidig med att samverka

med kliniskt verksamma forskare. Hans roll som rådgivare åt läkemedelsföretaget Hässle banade väg för bolagets spektakulära framgångar under 70-talet, då man bl a utvecklade blodtrycksmedlet Seloken och magsårsmedlet Losec.

Arvid hade en betydande integritet, och väjde inte för att med stor auktoritet medverka i den offentliga debatten i vetenskapliga och forskningspolitiska frågor när han så fann påkallat. Men om han kunde vara fruktad som motståndare i en debatt var han i det personliga mötet vänlig och lättsam; samtal med honom interfolierades ofta av skämt och skratt. Och trots att han var den mest uppburne forskaren inom sitt område uppvisade han aldrig spår av högfärd; de intellektuella problemen – aldrig prestige eller position – var för honom det centrala. Otaliga yngre medarbetare kan omvittna hur inspirerande det var att diskutera vetenskap med Arvid, inte minst för att han själv verkade sätta lika stort värde på dessa diskussioner som den mer juniora samtalspartnern.

Genom att avstå från chefspositioner och hedersuppdrag kunde Arvid under sina 70 år som forskare fokusera på det för honom väsentliga: forskningen. Och hans vetenskapliga intresse förblev intakt till slutet: sina sista år ägnade han åt att utveckla ett nytt läkemedel, OSU6162, med potential att erbjuda lindring vid en rad sjukdomar. Han publicerade sin sista artikel samma månad som han avled, 95 år gammal.

Miljontals är de patienter som haft glädje av Arvid Carlssons insatser. Det är få förunnat att under sitt yrkesliv göra så mycket nytta för så många.

ANNICA DAHLSTRÖM och JÖRGEN ENGEL

DICK HAGLUND

1939–2018

Professor emeritus DICK HAGLUND avled den 3 juli 2018 i en ålder av 78 år. Han blev ledamot av Kungl. Samhället 1996.

Dick Haglund föddes inte in i en akademisk familj. Hans morfar var stenhuggare i Karlskrona, hans mor förblev hemmafru. Hans far läste till gymnasieingenjör per korrespondens och avancerade så småningom till rektor för Götaverkens verkstadsskola i Göteborg. Men Dick var den förste i familjen som läste vid universitet. Före dess hade han funderat på en framtid som lärare och prövat på att undervisa som vikarie i Karlskrona och Alingsås. Men så bestämde han sig för att satsa på högre studier och då blev det medicin i Göteborg. Efter medicine kandidatexamen beslöt sig Dick för att hoppa av och istället satsa på humaniora i första hand. Hans medicinska och naturvetenskapliga grundkunskaper var emellertid till stor nytta för honom i hans senare gärning både som forskare och som lärare.

Vid humanistiska fakulteten på Göteborgs Universitet tog Dick först en fil. kand. i teoretisk filosofi och idéhistoria. I idéhistoria skrev han en trebetygsuppsats om Svante Arrhenius och följde sedan de högre seminarierna i idéhistoria under många år. Ett annat ämne som han satte sig in i var klassisk fornkunskap, då under Carl-Axel Moberg som själv inte sällan gästade Filosofiska Institutionens seminarium. Men det var filosofi som blev huvudinriktningen, med fokus på filosofihistoria. Dick tog sin fil. lic. i teoretisk filosofi för Ivar Segelberg men fördjupade sig också i praktisk filosofi med ytterligare en lic som slutresultat. Han blev tidigt engagerad som lärare. Där fick han användning för sina breda kunskaper och undervisade om så skilda ting som Aristoteles filosofi, österländskt tänkande, moralfilosofins historia och fenomenologi. Dick blev snart en stöttepelare inom institutionens undervisning.

Fenomenologin och dess viktigaste tänkare Edmund Husserl var också ämnet för Dick Haglunds doktorsavhandling som lades fram 1977. Titeln var *Perception, Time and the Unity of Mind, part I*. Den handlar

varken om tid eller medvetandes enhet, och någon del II blev det aldrig. Men boken handlar om perception, närmare bestämt Husserls perceptionsteori, och den gör det på ett djuplodande och originellt sätt. Det kan undertecknad intyga som var opponent på avhandlingen. Dick följde sedermera upp avhandlingens tema i en skrift 1984 som heter *Phenomenological Studies I: On the nature of the hyletic data*. Någon del II blev det inte heller här. Men denna del I behandlar en fråga som fortfarande är högaktuell inte bara bland filosofer utan även bland kognitionsvetare och neurovetare, nämligen hur den mänskliga varseblivningsprocessen är uppbyggd. Dicks naturvetenskapliga orientering gjorde att det han skriver är lätt att anknyta till denna vetenskapliga frågeställning. Jag återkommer till detta.

Under sin tid på Filosofiska Institutionen var Dick Haglund handledare för flera doktorander, varav tre senare blev professorer i skilda ämnen: Jan Bengtsson skrev om fenomenologins historia i Sverige och blev senare professor i pedagogik, Bo Dahlbom skrev om filosofiska aspekter på kognitionsteori och blev sedermera professor i automatisk databehandling – som det hette på den tiden – vid Handelshögskolan, och Staffan Carlshamre skrev om Derrida och blev så småningom professor i teoretisk filosofi i Stockholm. Ingvar Johansson, som disputerade flera år före Dick på en avhandling som totalt raserar grunden för Karl Poppers vetenskapsfilosofi har vidare berättat att Dick var hans egentliga handledare eftersom den ordinarie, inga namn nämnda, inte fungerade så bra i den rollen. Ingvar, som senare blev professor i vetenskapsteori i Umeå, är mycket tacksam för den insatsen av Dick.

Studenter, doktorander och deltagare vid Ivar Segelbergs seminarier kunde nog inte sällan uppleva Dick som både svår och kritisk, men det berodde bara på hans sanningslidelse och strävan efter stor klarhet. Han hade inte svårt att uttrycka sig enkelt och skrev till exempel en mängd artiklar för Nationalencyklopedien. Vid Filosofiska Institutionen tog han initiativ till, och ledde själv, flera avancerade studiecirklar om sådant som fenomenologins grunder, Aristoteles språkfilosofi och österländsk filosofi. Dick var med andra ord en riktig filosofisk folkbildare, i själ och hjärta såväl som i sin praxis.

Att finna Dicks publikationer är inte alldeles lätt. Nyligen fick undertecknad en fråga från en mycket framstående neuroforskare i Cambridge om hur han skulle kunna få tag i Dicks sällsynta skrift om hyletiska data.

Den dominerande strategin vid Filosofiska Institutionen på 70- och 80-talen var dock att inte publicera annat än i institutionens egna stencilerade skriftserier, och sedan hoppas att någon skulle få syn på vad man gjort. Vilket inte alltid hände. I linje med detta hittar man de flesta av Dick Haglunds viktigaste skrifter i dessa skriftserier. Då talar jag inte bara om en hel lärobok i moralfilosofins historia och texter med namn som *Filosofihistoriska Skisser I-III och Religionsfilosofiska Studier*. Där finns också de två ovan nämnda arbetena om Husserl och ett flertal kortare uppsatser om fenomenologi, religionsfilosofi med mera, detta i festskrifter som också bara publicerades lokalt. De flesta av dem är mycket svåra att få tag i nu, universitetsbibliotekens pliktexemplar förstås oräknade.

Lyckligtvis hände allt detta under en tid då sakkunniga vid tjänsteställsättningar fortfarande förväntades läsa de sökandes skrifter och inte bara räkna hur många som publicerats i peer-reviewade tidskrifter. Så kom det sig att Dick Haglunds förtjänster uppmärksammades på ett korrekt sätt när han 1982 sökte och fick en tjänst som docent i teoretisk filosofi i Stockholm. På den tjänsten kom han dock att arbeta mindre än två år, eftersom han – mycket överraskande för honom själv – fick en tjänst som professor i religionsfilosofi i Lund 1984. Hans bror Björn har berättat att en stor anledning till att Dick fick denna tjänst var den lysande provföreläsningen. Den blev lysande eftersom Dick inte var alls nervös, vilket i sin tur berodde på att ansåg sig inte ha någon chans att få tjänsten. Men just därför gick det alltså vägen, och Dick flyttade till Staffanstorps.

Från tiden i Lund härstammar Dick Haglunds enda publicerade (tryckta) bok, nämligen *Tro – Upplevelse – Språk*. Till den religiösa erfarenhetens fenomenologi (1990). Detta är en samling välskrivna och mycket läs- och tänkvärda uppsatser på titelns tema. Inte minst får man klart för sig att Dick kunde förena sin naturvetenskapliga bakgrund med en i grunden positiv inställning till religion och religiositet.

Efter tio år som professor i religionsfilosofi i Lund var det naturligt för Dick att söka tjänsten i religionsvetenskap vid GU, som han också fick och som han tillträdde 1994. Där arbetade Dick fram till sin pension 2004 och handledde bland annat Monika Kimmel. Kimmel arbetar nu i ett företag inom området interkulturell kommunikation, och i beskrivningen av sin gärning framhåller hon sin bakgrund i den fenomenologiska tanketraditionen. Från denna tid har jag bara hittat två publikatio-

ner av Dick Haglund. Den ena finns i institutionens 25-årsskrift till sig själv *Religionsvetenskap i Göteborg 25 år* (2002) där Dick, med många referenser till filosofihistorien, mediterar kring ämnet ”Vad handlar religionsvetenskapen om? Religionens väsen och objekt.” Den andra (2004) är en ytterst intressant och mer djuplodande artikel på samma tema, ”Aspect change, phenomenology, and the testability of religious belief” – naturligtvis gömd i en festskrift, denna gång till bror Björn. Vill man läsa något för att snabbt få en uppfattning om hur Dick tänkte kan den uppsatsen vara bra att börja med.

Efter pensionen publicerade Dick Haglund bara en sak, men den är av stort intresse. År 2008 ordnades ett seminarium vid GU till minne av Ivar Segelberg, och då föreläste Dick över ämnet ”Ivar Segelberg and the problem of the unity of the mind”. Här återvänder Dick alltså till sitt centrala intresseområde, medvetandefilosofin, där han rörde sig vid tiden för avhandlingen och åren därefter. Föreläsningen publicerades i boken *Philosophy and Botany* 2014.

Det är svårt att undvika slutsatsen att det, allt sammantaget, var negativt för filosofin att Dick fick och accepterade tjänster i religionsfilosofi och religionsvetenskap. Detta är förvisso mycket viktiga ämnen både *sub specie aeternitatis* och från dagens politiska synvinkel. Men dels passade Dick aldrig in på någon av de institutioner han blev professor vid – ett förhållande som avspeglas i hans avtagande vetenskapliga produktivitet, men som jag inte ska gå in i detalj på här. Dels, och viktigare, så hade han så mycket ogjort inom sina specialområden. Å andra sidan, det vi har är gott nog, men det behöver lyftas fram i ljuset.

Hurdan var Dick Haglund som person? Här har hans kollegor, hans bror och hans två barn Ulrika och Henrik – med Agneta, som avled något tidigare samma år som Dick – givit en samstämmig bild som inte på något sätt skiljer sig från min. Barnen berättar om Dicks oerhörda kunskapsörst, som yttrade sig i ständiga bokinköp. Han efterlämnar cirka 500 hyllmeter böcker varav det allra mesta är facklitteratur. Ett annat mycket stort intresse, som Dick delade med sin gode filosofvän Thomas Wetterström, var musiken. Här finns en väldig samling CD-skivor i arvet, och Bach och Beethoven var favoriterna. Men framförallt framhäver barn och kolleger att Dick var en mycket varm, vänfast och oegenlyttig person, som ägnade mycket uppmärksamhet och tid åt sina studenter och doktorander, liksom åt sina barn. Det senare avspeglas väl i

att barnen kom att ägna en mycket stor del av sin tid under Dicks sista två levnadsår till att sköta om honom i hans hem. Dick Haglund efterlämnar ett tomrum hos familj, kolleger och vänner.

HELGE MALMGREN

PETER SAWYER

1928–2018

PETER HAYES SAWYER, professor emeritus i medeltidshistoria vid University of Leeds, avled den 7 juli 2018 i Uppsala efter en lång tids sjukdom i en ålder av nyss fyllda 90 år. Han var ledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, Vitterhetsavdelningen, sedan 1983.

Han var född den 25 juni 1928 i Oxford där fadern hade byggt upp en framgångsrik verksamhet som *newsagent* (tidningsombud med egen butik). Peter Sawyer visade tidigt ett intresse för historia och efter militära tjänstgöringar fick han möjlighet att börja studera vid Jesus College 1948. I Oxford avlade han en B.A. Honours i Modern history 1951 och en M.A. 1955.

Han undervisade vid olika brittiska universitet och utnämndes 1970 till professor i medeltidshistoria vid University of Leeds. Han lämnade dock lärostolen i förtid. År 1981 ingick han sitt andra äktenskap och det med den svenska historikern Birgit Strand, verksam vid Göteborgs universitet. Året därefter kunde han gå i tidig pension. Den dåvarande brittiska regeringen under Margaret Thatcher drev en politik att minska antalet anställda vid universiteten genom förmånliga avgångsvillkor. Det var något han kunde utnyttja och han flyttade till Sverige och blev svensk medborgare. Han knöts som oavlönad docent i historia till Göteborgs universitet. Här kom han och hans hustru att aktivt och energiskt stimulera forskningen i medeltidshistoria genom föreläsningar, seminarier och symposier, liksom inte minst genom rekrytering av doktorander. Birgit och Peter Sawyer var mycket aktiva vid etablerandet av den tvärvetenskapliga Medeltidskommittén vid Humanistiska fakulteten 1984. Genom föredrag och skrifter bedrev de dessutom en viktig förmedlande verksamhet i framför allt Västergötland.

Efter att under drygt halvtannat decennium ha verkat aktivt här skedde år 1996 ett nytt uppbrott och han lämnade den göteborgska miljön. Hans hustru tillträdde professuren i medeltidshistoria vid NTNU i Trondheim. Där var de bosatta fram till hennes pensionering 2006 och

de flyttade då till Uppsala. Där avled Birgit hastigt 2016.

Peter Sawyer var en ledande expert på det anglosaxiska England, på vikingarnas Skandinavien och hur dessa två kulturer samverkade. De var hans huvudsakliga forskningsområden under närmare sju decennier och han studerade en rad skilda teman och problem. Han inriktade sig bland annat på den skandinaviska bosättningen i England under vikingatiden. Ett tidigt intresse var *Domesday Book* och anglosaxiska *charters*, dvs. diplom. Han gjorde betydande insatser som källutgivare. Han publicerade 1968 *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, ett grundläggande inventerande och kommenterande verk, till stor nytta för senare forskning. Hänvisningar till anglosaxiska diplom sker numera genom angivande av S-nummer; S står alltså för Sawyer. Kontinuerligt uppdaterat är detta diplomatariska regestverk dessutom en databas benämnd *Electronic Sawyer*.

Hans sista tid tillbringades alltså i Uppsala Där vistades han längre perioder under sin studietid, första gången 1951. Han tog starka intryck av arkeologiprofessorn Sune Lindqvist och deltog bland annat i utgrävningarna av båtgravfältet i Valsgärde. Denna arkeologiska erfarenhet kom att få stor betydelse för hans fortsatta vetenskapliga gärning. Det gällde även kontakter med framstående numismatiska forskare i Sverige som Nils Ludvig Rasmusson på Kungl. Myntkabinettet och lundahistorikern Sture Bolin.

Omvärderingar grundade på källkritik kännetecknar mycket av Peter Sawyers forskning. År 1962 utkom hans epokgörande arbete *The Age of the Vikings* (en andra upplaga kom 1971), som innebar ett nytt, starkt tvärvetenskapligt grepp på ämnet och som ifrågasatte många hävdvunna sanningar. Liksom hans senare författarskap inom detta område fick den mycket stor genomslagskraft. Vikingarna var inte värre än andra under denna våldsfyllda period i Europas historia, men vikingarna var hedningar och drog sig inte för att plundra kyrkor och kloster. Men det var dessa institutioner som bar upp den skriftliga kulturen och hade monopol på historieskrivningen och minnesproduktionen. Därför fick vikingarna ett relativt sett sämre rykte inför eftervärlden.

Denna uppfattning kom han senare att modifiera och revidera i sin bok *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700-1100*, 1982 (svensk översättning: *Kungar och vikingar. Norden och Europa 700-1100*, 1985) där vikingarna i större utsträckning framställs som plundrare

och våldsmän. I den boken vidareutvecklade han också tankegångarna kring vikingatidens samhällsstrukturer.

Han gav betydelsefulla källkritiska bidrag till diskussionen om det svenska rikets uppkomst och äldsta historia. Han påvisade i *The Making of Sweden*, 1988 (svensk översättning: *När Sverige blev Sverige*, 1991) det komplicerade i den långdragna riksbildningsprocessen. Olika former av herravälden fanns i de skilda delar som skulle bli Sverige och det var först mot slutet av 1100-talet som man, enligt honom och med tvekan, kunde tala om ett svenskt rike.

Han var medarrangör av ett symposium om Skandinavians kristnande, vilket inspirerade forskningen kring religionsskiftesproblematiken, inte minst i Sverige. Han författade vidare flera syntetiserande översiktsverk, bland annat om Danmark under vikingatiden och om England från romarna till normanderna; tillsammans med sin hustru utgav han till exempel *Die Welt der Wikinger*, 2002. Han intresserade sig för lokalhistoria, såväl i England som i Sverige. Han redigerade flera betydelsefulla antologier, bland annat om bebyggelsehistoria och det tidigmedeltida kungadömet och dess funktioner.

Peter Sawyer var en tvärvetenskaplig forskare som förutom skriftliga källmaterial av de mest skilda slag ofta byggde sina analyser på arkeologi och numismatik, liksom även ortnamnsforskning. Hans goda insikter i forskningsresultat från olika discipliner kommer tydligt fram i hans många vetenskapliga skrifter allt från hans tidigaste artiklar från mitten av 1950-talet och fram till det som blev hans sista bok, *The Wealth of Anglo-Saxon England*, 2013.

Han var en utpräglad empiriker. Analysen av olika typer av källor var det centrala. Han visade misstro mot teorier och teoretiska modeller. Hans skickliga synteser vilar på en metodologisk grund, inte en teoretisk. Som en underliggande föreställning i mycket av det han skrev kan dock handelns och varuutbytets roll som drivkraft i den historiska utvecklingen urskiljas. Vikingarna framhålls som ”traders not raiders”. Han påvisade i sin sista bok att det anglosaxiska England var ett välutvecklat, urbaniserat samhälle med en betydande penningekonomi och där en omfattande handel med områden på kontinenten spelade en avgörande roll i skapandet av rikedomar. Det var detta välstånd som lockade de nordiska vikingarna. Han utmanar etablerade föreställningar om England före den normandiska erövringen 1066 på ett motsvarande sett som om-

värderingarna av vikingarna i sitt arbete som publicerades 51 år tidigare.

Han betydde mycket för kontakter mellan brittiska och skandinaviska forskare och hade ett stort nätverk. Han inbjöds som gästprofessor till University of Minnesota och University of California i Berkeley. År 1993 var han utvald att hålla de prestigefyllda *Ford Lectures in British history i Oxford* och 2005 promoverades han till hedersdoktor vid Köpenhamns universitet.

Peter Sawyer var en färgstark personlighet; inspirerande, öppenhjärtig och underhållande i diskussioner och som föreläsare. Han var generös med att dela med sig av sin kunskap, men också en noggrann, pregnant och skarp kritiker. Med en nästan alltid välvillig och uppriktig ironi skärskådade han oklara resonemang, framför allt de med bräcklig empirisk grund. Han var en lärd forskare som förunnades ett långt och varierande liv i vetenskapen, främst bland anglosaxare och vikingar.

THOMAS LINDKVIST

OLIVER LINDQVIST

1943–2018

Professor emeritus i oorganisk kemi vid Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet, OLIVER LINDQVIST, avled hastigt den 11 augusti 2018 i en ålder av 75 år. Lindqvist var ledamot av Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, klass 4, sedan 1994.

Oliver Lindqvist föddes den 26 juli 1943 i Göteborg. Han studerade vid Göteborgs universitet och disputerade år 1973 på avhandlingen *The oxygen coordination of tellurium(IV) and tellurium(VI)*. Tidiga arbeten var av grundläggande karaktär för att förstå föreningars uppbyggnad och struktur. Lindqvist använde röntgenkristallografi för detta ändamål och kunde genom matematiska modelleringar och tredimensionell förfining av röntgendata bestämma strukturen hos ett flertal tellurföreningar. Tellur och dess föreningar fortsatte att vara av stort intresse och senare användes även andra tekniker, såsom neutrondiffraction och EXAFS (Extended X-ray Absorption Fine Structure) för att ytterligare belysa strukturen hos föreningar och fasta ämnen.

Oliver Lindqvist blev professor vid Göteborgs Universitet 1975, endast 32 år gammal, och var prefekt för den gemensamma institutionen för oorganisk kemi vid Chalmers och Göteborgs universitet från 1984.

Utveckling och användning av röntgenkristallografi var centralt i forskningen men i början av 1980-talet blev Lindqvist alltmer engagerad i miljöforskning och blev nationell projektledare för det så kallade ”Kvicksilverprojektet”. Kvicksilver hade då blivit en stor fråga genom användningen inom massa- och kloralkaliindustrin och det avsattes mycket pengar till forskning.

Hans kvicksilverforskning har fått stor internationell uppmärksamhet och därmed bidragit till de restriktiva miljökrav som idag ställs på hantering av kvicksilver. Studierna omfattade både metodutveckling för noggranna mätningar av kvicksilver i atmosfären, i sjöar och vattendrag, i havet och på land. Studier av upptag och löslighet av gasformigt kvicksilver har varit en viktig del i forskningen liksom fördelningen mellan

olika kvicksilverföreningar i de ovan nämnda miljöerna. Man fann tidigt att en dominerande fraktion av totalt kvicksilver i atmosfären består av en flyktig gasformig kvicksilverform, Hg(0), med lång uppehållstid (år). Genomgående har dess förekomst i luft och nederbörd, kemiska omvandlingar som sker i atmosfären och kvicksilverflöden till och från jordens yta studerats, framförallt i Sverige och Kina. Under senare år har även kvicksilvermätningar gjorts i arktiska havet, där man ser en ackumulering i det kalla havet jämfört med varmare breddgrader.

Miljöforskning ansågs vid den här tiden som mindre seriös men Lindqvist var framsynt och strategisk och idag finns det i princip i varje forskningsansökan en relation till de globala hållbarhetsmålen. I slutet av 1980-talet utvecklade han, via miljösektionen, ett gränsöverskridande samarbete mellan Chalmers och Göteborgs universitet som gjorde Göteborg till pionjärstad för tvärvetenskaplig samverkan inom miljöområdet. Oliver Lindqvist blev efterhand alltmer engagerad på Chalmers och skapade i mitten av 1990-talet institutionen för oorganisk miljökemikemi där.

Oliver Lindqvist var dekanus vid sektionen för miljövetenskap vid Chalmers/ Göteborgs universitet från 1998. Sektionen var immateriell med ett hundratal miljöforskare anknutna, och flera stora tvärvetenskapliga projekt initierades såsom Chalmers Environmental Initiative och Mistra Urban Futures, liksom olika forskarskolor. År 2000 ombildades sektionen till Göteborgs Miljövetenskapliga centrum (numera Göteborgs centrum för hållbar utveckling), GMV. Då hade Lindqvist framgångsrikt fört fram att miljöforskning inte enbart gäller naturvetenskap och teknik utan även handlar om samhällsvetenskap, ekonomi och juridik, dvs. man behöver studera interaktionen mellan ekologiska skeenden och människans aktiviteter för att förstå de komplexa sammanhangen. Lindqvist var föreståndare för GMV fram till oktober 2009. Han gick i pension 2010, men var fortsatt aktiv inom GMV.

Oliver Lindqvist mottog Chalmersmedaljen 2010 för sitt arbete inom miljöområdet.

Oliver Lindqvist var mån om att utveckla kontakterna mellan akademien och näringslivet, vid en tid då detta inte var självklart. Han var, kan man säga, före sin tid i det avseendet, och ansåg att nyttoaspekten var lika viktig som den inomvetenskapliga betydelsen av forskning. Hans kontakter utanför akademien hade stor betydelse för forskningen på institutionen och han var generös med att bjuda in sina medarbetare till

sådana samarbeten. Ett sådant exempel var ramprogrammet ”Mineralteknisk processkemi” som finansierades av STU (Styrelsen för teknisk utveckling), där flera universitet och företag deltog. Ramprogrammet startade 1986 och målet var att öka den grundläggande förståelsen för lakning och flotation av sulfidmineral för bättre utnyttjande av våra resurser. Ett annat initiativ var kompetenscentrum Högtemperatur-korrosion, HTC, vars forskning inriktas på att främja utvecklingen av ett hålligt energisystem. Centret som startade 1995 är mycket framgångsrikt och är i hög grad fortfarande aktivt. Också i detta fallet finns en stark samverkan mellan forskare vid universitetet och näringslivet.

Vi är många som på olika sätt samarbetat med Oliver Lindqvist. Hans stora engagemang för tvärvetenskap, nyttiggörande av forskning och för utbildning av nästa generations forskare har varit en stor inspirationskälla. Själv värderade han sitt arbete inom miljöområdet som mest betydelsefullt och det är där han har haft störst påverkan både inomvetenskapligt och samhällsmässigt. Han är en saknad kollega och mentor.

ELISABET AHLBERG

JÖRGEN JOHNSSON

1959–2018

JÖRGEN JOHNSSON, professor i zoologisk ekologi vid Göteborgs universitet, avled den 24 oktober 2018 i den alltför ringa åldern av 59 år. Jörgen hann tyvärr bara med att välkomnas till Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, där han blev ledamot 2017, innan han insjuknade.

Jörgen föddes i Norrköping den 23 mars 1959 och var staden trogen under hela uppväxten. Efter gymnasietiden började han på det nya, moderna Linköpings Universitet, för att läsa biologi, men sökte sig senare till Göteborgs Universitet och Zoologiska Institutionen för att göra sitt examensarbete, och där tog han sin biologexamen 1984. Efter det kom han att än mer helhjärtat inrikta sig mot forskning inom fiskbiologi och startade sina doktorandstudier med Torgny Bohlin och Craig Clarke som handledare.

Jörgen fick studentlägenhet i Rosendal – det då nybyggda studentområdet som gick under namnet Alcatraz – som passade honom bra med sin närhet till Delsjöområdet där han och flickvännen kunde njuta av långa promenader med hunden Michele, en stor och raggig Bouvier des Flandres. I väntan på ett doktorandstipendium måste man ju också leva, så det blev många tidiga morgnar med extra jobb på SJ och ASG – så tidiga att bussarna inte börjat gå så Jörgen fick promenera från Björkekärr till centralen. Allt för att kunna göra sina efterlängtrade doktorandstudier.

Jörgen, med sitt lugna sätt och sin finurliga humor, var en mycket uppskattad del av den mycket tigha grupp av doktorander som alla blev antagna till sina olika forskningsprojekt på ”Zoologen” under åren i mitten av 80-talet. De forskade till långt in på nätterna, diskuterade forskning, skådade fågel, spelade brännboll och hade en och annan fest tillsammans.

De norrköpingska ränderna gick dock aldrig ur, Jörgen var mycket trogen sitt IFK Norrköping även om många studiekamrater försökte få över honom till ett geografiskt sett närmare ”kamrat-gäng”. Så när klub-

ben efter 26 år utan guld äntligen stod som Allsvenska mästare år 2015, hoppade även ”lugna Jörgen” runt av lycka.

Jörgen disputerade januari 1993 i zoekologi med avhandlingen ”Growth and foraging behaviour in juvenile rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*)”. Han var intresserad av vilka evolutionära mekanismer som skapar variationer i beteende, tillväxt och överlevnad och använde främst laxfisk som modellorganism. Det internationella samarbetet, som i dagens forskarvärld är ett viktigt nav för att skapa nya frågeställningar, utbyte av idéer och inte minst påfyllning av inspiration, var tidigt viktigt för Jörgen. Som doktorand tillbringade han bl.a. två längre perioder vid Pacific Biological Station, Nanaimo, i Kanada, något som han själv menade utgjorde en viktig grund till hans forskningskarriär och här inspirerades han av de stora möjligheterna till att experimentellt arbeta med fiskar. Detta gjorde också att han även långt innan disputationen hade etablerat ett stort och värdefullt internationellt samarbetsnätverk.

Jörgen blev professor i zoekologi år 2005 och byggde då vidare på sina internationella kontakter, men kom även att utveckla många nya samarbeten med ett stort antal internationella institutioner; t.ex. Institutet för naturforskning (NINA) i Norge, Memorial University och West Vancouver Laboratories i Kanada, Paul Sabatier-universitetet i Frankrike, Leibnizinstitutet och Humboldtuniversitetet i Tyskland, universitetet i Cardiff i Wales och Danmarks Tekniska Universitet, för att nämna några. Han var en mycket produktiv forskare med över 100 publikationer, varav de flesta var publicerade i samarbete med hans doktorander och andra forskare. Flera av dessa publikationer har blivit mycket välciterade och hans insatser inom forskningsområdet är viktiga och uppskattade. Under 2016 kom han att tillbringa hela höstterminen vid Paul Sabatier-universitetet i Toulouse på ”sabbatical” beviljad av Naturvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs Universitet. Detta var en mycket välkommen möjlighet för Jörgen att få ägna sig på heltid åt forskning.

Jörgen var ansvarig för flera internationella forskningsprojekt som syftade till att förstå hur beteendet skiljer sig mellan odlad och vild fisk samt vilka konsekvenser utsättning av odlad fisk kan få för de vilda populationerna. Just arbetssättet med experimentella undersökningar av olika hypoteser i laboratoriet såväl som i fält, kom att bli ett kännetecken för många av de projekt han gav sig i kast med. Jörgen var också mycket ödmjuk i sin forskargärning och såg tidigt möjligheterna och fördelarna

med att arbeta i team. Han var inte rädd för att vara gränsöverskridande och söka upp kompletterande kompetenser för att kunna få mer övergripande svar på sina forskningsfrågor. När han ville förstå mekanismerna bakom hur de odlade och vilda fiskarna skiljde sig från varandra, knöt han kontakter med fysiologerna på våningen ovanför – forskning över ämnesgränserna – det var inte så vanligt på den tiden. Detta blev början till ett mycket långvarigt och vetenskapligt givande samarbete som resulterade i många viktiga publikationer, sam-handledning av doktorander och i ett flertal internationella forskningsprojekt, som EU-projektet AquaWild och GH-Risk, från Norska forskningsrådet. Jörgen tog initiativ till och koordinerade även flera större nationella forskningsmiljöer såsom ”SMOLTPRO” och ”Behavioural responses to recreational fishing” finansierade av FORMAS, samt ännu fler EU-projekt, som t. ex. ”Production of Wild-like Stocking Fish” och det allra senaste som hette ”SalmoInvade” och handlade om hållbar förvaltning av fiskpopulationer i Skagerrak och Kattegatt.

Liksom många andra inom akademien engagerade sig Jörgen i ett stort antal uppgifter vid sidan av sin forskning och undervisning. Jörgen var intresserad av ledarskap och gick interna utbildningar för att förkovra sig. Han var sedan med och ledde dåvarande Zoologiska Institutionen som prorektor i nästan sex år. Under åren 2012–2016 var Jörgen med och byggde upp den nya ”stor-institutionen” Biologi och miljövetenskap, som vice rektor för forskning, då han främst arbetade med att koordinera och profilera forskningsverksamheten vid institutionen. Han har också varit engagerad i olika organ för fakultetens räkning, nu senast som ledamot i fakultetsstyrelsen.

För Jörgen var musiken en viktig del av livet, och hans musikaliska ådra ledde honom också till hans livskamrat. I kören Musica Vocalis träffade han sin Lotta och det blev giftermål. Efter något år gjorde dottern Matilda sitt intåg i världen, ett tillfälle där ett av Jörgens många internationella åtaganden höll på att sätta käppar i hjulet för honom – han blev försenad hem på en resa och missade nästan Matildas födelse. Nio år senare kom även sonen Simon. Musiken och körsången var viktig för Jörgen hela livet och han och Lotta bildade dubbelkvartetten VERA tillsammans med tre andra skönsjungande par. Jörgen inte bara sjöng väl, utan var också en fantastisk låtskrivare. Han skrev flera av Veras nummer och många är vi som har texten till ”Grannens kompost” hemma –

en underbar text om konflikter som kan uppstå i gränslandet mellan två trädgårdar. Många är också kollegorna på Zoologen som såg fram emot årets högtid, julfesten, då Jörgen och kollegor bl.a. sjöng om "småfåglarne....-na".

Jörgen var en mycket positiv person och hans vänliga, lite underfundiga sätt i kombination med ett nyfiket intresse för både personer och olika typer av vetenskapliga frågor var ett signum för honom. Han skapade en avspänd atmosfär som smittade av sig på alla och därmed underlättade för kreativt arbete inom såväl forskargruppen som på hela institutionen. Detta hindrade honom dock inte att med kraft reagera mot dåligt underbyggda resonemang och "pseudovetenskap" i olika frågor. Att söka efter kunskap om biologiska processer (främst inom beteendeforskningen) på olika nivåer och olika arter (inklusive människan) var ett viktigt uppdrag. Dessutom låg det Jörgen varmt om hjärtat att sprida kunskap om biologi, och inte minst evolutionens mekanismer, till en publik utanför de traditionella biologkretsarna. Han föreläste gärna på kurser som "evolutionär psykologi" och "biologi för filosofer".

Vi är övertygade om att Jörgen med sitt starka engagemang för vetenskap och dess spridning i samhället och sitt genuina intresse för vetenskapshistoria och filosofi hade varit en stor tillgång för KVVS. Till sammans med otaliga kollegor i Göteborg, i Sverige, och i de många internationella forskargrupper han verkade i, saknar vi honom djupt.

KRISTINA SUNDELL och BENGT GUNNARSSON

ATTE NYBERG

1930–2018

Civilekonomen och bankdirektören ANTON THEODOR ”ATTE” NYBERG avled den 17 november 2018. Han var Samhällets ledamot sedan 1991 och dess skattmästare åren 1992–2004.

Atte Nyberg var född i Göteborg den 1 april 1930. Hans familj drev under 1900-talets första hälft den – åtminstone för oss äldre – välkända och framgångsrika Nybergs Järnhandel på Kungsgatan 41, mitt emot Domkyrkan, i den fastighet, som även kallas Dahlgrenska huset. Övervåningen i denna fastighet hade en närmast palatsliknande inredning, och där inrättade under 1800-talets första hälft den framgångsrike grosshandlaren och donatorn Bengt Erland Dahlgren ett imponerande konstgalleri – en föregångare till det Fürstenbergska galleriet. Atte Nyberg kom dock inte att engagera sig i järnhandeln, även om han en tid var ägare av fastigheten och styrelseordförande i företaget. Järnhandeln lades för övrigt ner på 1970-talet

Atte Nyberg gick på Samskolan och tog studenten där 1950. Som ung var han sportig och gillade jakt – ursprungligen hade järnhandeln varit inriktad på vapenhandel – och han var en mycket skicklig badmintonspelare. Han vann ett år öppna franska mästerskapen i badminton, i mixed double. Under senare år hade han ett uttalat intresse för travsport, tog aktiv del i verksamheten vid Åby travbana och blev hedersledamot i Åby Travsällskap. I detta sammanhang kan också nämnas att han var hedersledamot i Göteborgs Läkaresällskap till följd av de tjänster han gjort detta Sällskap på det finansiella området

Atte Nyberg måste tidigt ha insett var hans yrkesintresse hörde hemma. Efter sin militärtjänstgöring på A2 på Kviberg arbetade han två år på Skandinaviska banken (föregångare till SEB), men insåg uppenbarligen, att han behövde ökade teoretiska kunskaper, gick på Handelsinstitutet och därefter på Handelshögskolan, där han avlade civilekonomexamen 1958.

Med sin nya kompetens blev han omedelbart anställd på samma bank, först på kamrers-, sedan på direktörsnivå. Han engagerades framför allt

i bankens notariatverksamhet, där han bl.a. sysslade med rådgivning till bankens kunder, både privatkunder och andra kunder såsom stiftelser, företag och institutioner. Han gjorde kraftfulla insatser genom att rationalisera administrationen av värdepappershanteringen.

Nybergs kapacitet uppmärksammades, och från 1977 var han ledamot av bankens direktion i Göteborg och tio år senare utnämnd till vice verkställande direktör och chef för dess värdepappersrörelse. Slutligen, 1991, blev han ställföreträdande chef för bankens centralkontor i Göteborg med tillhörande kontorsnät i Västsverige. Han gick i pension 1995 men slutade i praktiken aldrig arbeta som rådgivare i olika stiftelser – allt för bankens och dess kunders bästa.

I bankens kundkrets blev Atte Nyberg synnerligen uppskattad för sin sakkunskap och sina engagemang. Han var rak och bestämd men med ett inslag av humor. Hans vårdande av banksekretessen var självklart, men det kombinerades gärna med följande besked till medarbetarna ”Jag litar förstås på Dig - men inte på den som Du berättar det för”.

Samma år som Atte Nyberg blev den näst högsta chefen i SEB Göteborg, 1991, valdes han in som ledamot i Kungl. Samhället. Året efter utsåg han till Samhällets Skattmästare. Utnämningen var helt i enlighet med den arbetsordning, som KVVVS då tillämpade. Sedan lång tid tillbaka hade nämligen Samhällets tillgångar förvaltats av en skattmästare, tillika ledamot, som hämtats ur Göteborgs allra främsta köpmanna- och bankvärld, t.ex. medlemmar av familjerna Wijk och Ekman. Dessa ledamöter ansågs ha de bästa förutsättningarna att kunna förvalta Samhällets tillgångar, men de hade också ett vetenskaplig och vittert intresse. I nyare tid har uppdraget bl.a. gått till bankmännen Thorsten Bengtsson på 1960-talet, VD i dåvarande Göteborgs Bank, och Alf Åkerman 1985-1991, VD på Skandinaviska Banken, senare SEB och, som den siste av dem, Atte Nyberg, invald 1991 i dåvarande klassen 7, rätts- och samhällsvetenskaper, för att överta skattmästarrollen efter Alf Åkerman. Hans meriter var, som framgått, utomordentliga, och invalet av honom skedde säkert på förslag av den framstående Åkerman, VD i SE-banken och ledamot i flera ledande storföretag och som såg sin kollega Atte Nyberg som sin naturliga efterträdare.

Atte Nybergs omfattande erfarenhet av stiftelser var till självklar nytta för KVVVS. Han uppehöll ämbetet som skattmästare 1992-2004 och skötte detta mycket väl med god hjälp av sina tidigare medarbetare på

banken. Samhället hade vid hans tillträde ännu inte formellt gått över till diskretionär förvaltning, utan dess förmögenhet förvaltades helt på egen hand av skattmästaren. Denna ordning kan karakteriseras som en tidig, okonventionell form av diskretionär förvaltning. Liksom sina föregångare var Atte professionellt väl rustad för denna uppgift.

I samband med en genomgripande förändring under 2000-talets första år av Samhällets regelverk och arbetsformer diskuterades också en eventuell omläggning av förmögenhetsförvaltningen. Det fanns en förebild i Fysiografiska Sällskapet i Lund, som inrättat ett "Ekonomiskt råd", vilket bestod av "framstående personer inom näringslivet och finansvärlden". Någon förändring av detta slag kom dock aldrig att genomföras inom KVVVS.

En förändring för Attes del blev i stället Kungl. Samhällets beslut under 2000-talets första år att övergå till diskretionär förvaltning i dess moderna form. Denna innebar, dels att den förvaltande bankens experter inom vissa ramar hade att bestämma placeringarna av förmögenheten, dels att några av Samhällets ämbetsmän engagerades som medlemmar i ett nyinrättat Förvaltningsutskott med uppgift att vårda Samhällets förmögenhet.

Till förvaltare utsågs SEB, vilket medförde att Atte Nybergs principer och bedömningar rörande placeringsfilosofi och marknadsförutsättningar, som fastställdes inom SEB, även fortsättningsvis var avgörande.

I december 2004 meddelade han Nämnden, att han önskade frånträda sitt uppdrag som skattmästare vid kommande årsskifte. En vacklande hälsa medförde en reducerad närvaro vid Samhällets månadsmöten, men vid de tillfällen, då jag som ny skattmästare mötte honom, visade han stor vänlighet och hjälpsamhet. Gentleman är en adekvat benämning på honom.

MARTIN FRITZ

*Denna Minnesteckning är i vad avser
förhållanden utanför KVVVS utformad i samarbete med
advokaten BO MYHRMAN, tidigare cheffjurist i SEB.*

GUNNAR SJÖSTRÖM

1928–2018

Professor emeritus GUNNAR SJÖSTRÖM avled den 5 december 2018, i en ålder av 90 år. Han var medlem i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället sedan 1984.

Gunnar Sjöström föddes den 4 juli 1928 i Järvsö. Han studerade pianospel vid Kungliga Musikhögskolan 1947–1952 (där han gjorde sin debutkonsert 1952), tog sin Fil Kand i Uppsala 1950 och avlade folkskolläroexamen i Stockholm 1954. Gunnars ständiga nyfikenhet och iver att utvecklas och att ta in nya intryck förde honom bl a vidare till pianostudier i Österrike (för Bruno Seidlhofer) och Frankrike (för Nadia Boulanger). 1957–1966 var han rektor vid Musikhögskolan i Örebro samt 1960–1966 föreståndare för Musikhögskolan i Örebro. 1966–1986 tjänstgjorde han som rektor för Musikhögskolan i Göteborg. Åren 1986–1994 var han professor i interpretation vid Musikhögskolan vid Göteborgs universitet. Till hans ansvarsområden hörde bl a diplomutbildningen vid Musikhögskolan samt det konstnärliga utvecklingsarbetet. Han utsågs till den första konstnärliga dekanen vid Göteborgs universitet, en post som han hade under åren 1992–1997. Han tjänstgjorde också som professor i ”Musikalsk utøving” vid Universitetet i Bergen (1997–1999).

Under sitt ledarskap för Musikhögskolan fick han arbeta med många utmaningar. Musikutbildningarna blev fler, de utvecklades i olika riktningar och antalet studerande ökade dramatiskt. Vidare innebar ledarskapet en möjlighet att gå i närkamp med grundsynen på högre musikutbildning. Genom Gunnars engagemang fördes Musikhögskolan från en gammal konservatorietradition till en konstnärlig utbildning på akademisk grund, där betonandet av ifrågasättandet och reflektionen i kombination med utblickande konstnärliga visioner ledde till en annan grundsyn på konstnärlig musikutbildning. I och med att Musikhögskolan blev en del av Göteborgs universitet (1977) ökade möjligheterna att till skapa olika former av konstnärligt utvecklingsarbete och konstnärligt

gestaltande musikforskning. Detta ledde till en utveckling som visade sig vara mycket gynnsam för det konstnärliga området. I och med detta och genom samarbetet med professor Jan Ling lades också grunden för den ”Konstnärligt kreativa forskarutbildningen” som inte bara var startskottet för den konstnärligt gestaltande musikforskningen i sig utan också utgjorde en viktig grund och plattform för utvecklingen av den konstnärliga forskningen som helhet.

Som pianist röntes Gunnar stora framgångar. Hans musikerskap exponerades flitigt i Sveriges Radios sändningar och hans framföranden som solopianist, kammarmusiker och solist med symfoniorkestrar röntes stor uppskattning. Han valdes även in som ledamot i Kungliga Musikaliska Akademien år 1968. Vid sidan av sin konstnärliga gärning visade han prov på en exceptionell organisatorisk och administrativ kompetens. Detta i kombination med hans konstnärliga och pedagogiska insikter gav honom en mängd uppdrag, både i Sverige och utomlands. Han medverkade bl a i flera statliga råd och utredningar. Gunnars outtröttliga arbete i Akademien var också i högsta grad bidragande till att en konstnärlig fakultet bildades vid Göteborgs universitet.

Såväl ur ett nationellt som ett internationellt perspektiv var Gunnars insatser för musikutbildningarna oerhört betydelsefulla (bl a genom insatserna i det Nordiska konservatorierådet). Han vände sig emot konservativa tendenser där musikundervisning enbart innebar ett överförande av lärarens expertis till studenten. I stället torgförde Gunnar principer om ett brett och varierat akademiskt samhälle. Han engagerade sig för frågan om de konstnärliga utbildningarnas sociala patos och för utformandet av utbildningar där reflektion, kritiskt tänkande och studentens utvecklande av en förmåga att göra egna konstnärliga val stod i centrum.

Gunnar var en pionjär på många områden. I sin iver att förnya sig och med sitt pedagogiska och konstnärliga patos, förde han fram positionerna för de konstnärliga utbildningarna i allmänhet och konstmusikens roll i synnerhet. Som ledare för diplomutbildningen vid Musikhögskolan gav hans innovativa tankar kring interpretation och reflektion nya impulser till utbildningen och förändrade synen på konstnärligt interpretationsarbete inom Musikhögskolornas sfär. Samverkan mellan konstnärligt uttryck, reflekterande förhållningssätt, pedagogisk driv-

kraft, organisatorisk förmåga och visionärt tänkande utgjorde signum för Gunnars outtröttliga arbete i musikens tjänst.

JOHANNES LANDGREN

EBBE VILBORG

1926–2018

EBBE VILBORG föddes i Göteborg 1926. Han blev ledamot av KVVVS 1981.

Vilborg tog studenten vid Majornas läroverk, studerade språk och klassisk fornkunskap vid Göteborgs högskola och tillbringade även flera terminer vid Svenska institutet i Rom. Han disputerade för doktorsgraden i grekiska 1955. Han var docent i grekiska och 1961–62 tillförordnad professor.

Ebbes avhandling, med titeln *Achilles Tatios, Leucippe and Clitophon*, är av en typ vanlig inom de klassiska språken: en utgåva av en text. Texten är författad av en viss Achilles Tatios som vi egentligen inte vet något om, mer än att han bör ha levt under 100-talet efter Kristus. Texten är en av en handfull s.k. romaner från hellenistisk tid. Beteckningen *roman* för dessa texter är modern och delvis missvisande. I antiken betraktades sådana berättelser som en enklare slags litteratur och citerades sällan i andra texter. Under bysantinsk tid blev dessa romaner populära, och därför finns det ett flertal handskrifter till Leucippe och Clitophon, de äldsta från 1100-talet, de flesta så sent som från 1500-talet. Det finns även små fragment på papyrus, det äldsta så gammalt som från slutet av 100-talet, vilket är ovanligt; det är ett par hundra år äldre än de äldsta papyrer som har bevarat texter från Nya Testamentet. Valet att utge denna roman sammanhänger med att de andra romanerna fått tillfredsställande moderna utgåvor. Ebbes utgåva blev på motsvarande sätt en modern vetenskaplig edition.

Efter avhandlingen publicerade Vilborg under sin docenttid en språklig kommentar till sin utgåva av Achilles Tatios. Han motiverar där på ett utförligt sätt sitt val bland handskrifternas varianter och de s.k. konjekturer, dvs. förslag till förbättringar av texten, som han gjort där den text som finns i handskrifterna inte ger någon rimlig mening.

Ebbe Vilborg arbetade också på ett helt annat område och utgav *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek* (1960), som behandlar språket i de inskrifter från Kreta på Linear B som i början av 1950-talet hade

tolkats för första gången av den unge engelske arkitekten och amatör-lingvisten Michael Ventris. Ventris tolkning, som publicerades 1956, möttes till en början med viss skepsis, bland annat hos KVVVS-ledamoten Hjalmar Frisk, professor i jämförande indoeuropisk språkforskning och författare till en stor etymologisk ordbok över det grekiska språket. Ventris tolkning, som med tiden blev allmänt accepterad, visade att språket är en äldre form av grekiska. Detta innebär att vi får insikter i ett språk från tiden 1400 till 1200 före Kristus, dvs. ett halvt årtusende äldre än Homeros, som annars är det tidigaste textvittnet. Texternas innehåll är litterärt sett torftigt; det handlar mest om räkenskaper. Tolkningen väckte naturligtvis ett väldigt uppseende inom den forskning som sysslar med språk, kultur och historia inom den östra Medelhavsvärlden, och man började flitigt arbeta. Ebbes arbete kallades *A Tentative Grammar*, vilket syftar på att forskningen befann sig i ett inledande skede, men det är också typiskt för upphovsmannens sakliga inställning: det var självklart för honom att detta var en början och att mycket återstod att göra. Det fanns ett stort behov av ett sådant arbete, eftersom rönen från det nya forskningsområdet inte kommit med i de vanliga framställningarna av språket i handböcker av olika slag. Grammatiken, som utkom redan 1960, blev ett lovordat pionjärverk som länge var ensamt i sitt slag och fortfarande, trots att det senare tillkommit nya studier, räknas som ett standardverk.

Efter docenttiden var Ebbe lektor i latin och grekiska vid gymnasier i Göteborg. Han kom då att ägna sig åt två andra intressen jämte grekiskan, nämligen latin och esperanto. Han sammanställde en omfattande svensk-latinsk ordbok (*Norstedt svensk-latinska ordbok*, 2001) som inte bara tar upp antikens latin utan även bildningar som skapats för nya begrepp. Den som vill veta vad ”klämdag” eller ”skateboard” heter på latin kan alltså rådfråga denna bok. Och som är fallet med moderna lexikon, saknas inte heller de s.k. fula orden. I slutet finns också kända bevingade ord på latin, men dessa ägnade Ebbe senare en särskild bok, *Latinska citat = Dictum et scriptum latine* (2004). Där finner man mycket som är välkänt, men också många mindre kända träffande uttryck, allt med uppgivande av varifrån uttrycket kommer. Det allra mesta är sakligt hållet, men någon lustighet finns med. Man har betecknat människan som den visa varelsen, *homo sapiens*, till skillnad från andra varelser, men också som *homo ludens*, människan som den lekande varelsen, också något

karaktäristiskt för människan. Någon, kanske är det Ebbe själv, har nu föreslagit benämningen *homo telephonicus*, den med telefon försedda varelsen, ett minst lika utmärkande drag.

Till dessa citat lade Ebbe till något som han kallade *Oklassiska citat*, kända uttryck som han översatt till latin. Där finns berömda ord av Churchill, som "Aldrig har så många haft så få att tacka för så mycket". Blandarens ord gör sig minst lika bra på latin: "Den som syndar, sover inte", *qui peccat non dormit*. Ett och annat kan man nog förstå utan så stora latinkunskaper, till exempel *Nomen mihi Bond, Jacobus Bond*. "Hur kommer det sig", frågade någon, "att allt som jag tycker om framkallar cancer hos möss?" Detta har fått sin oklanderliga tolkning på Ciceros språk.

Ett annat arbete är *Rena grekiskan, klassiskt språk i modern tid* (2007). Det behandlar de ord av grekiskt ursprung som vi använder i vårt språk, ibland i lärda sammanhang, ibland i vardagligt tal och skrift. Boken är mycket pedagogiskt uppställd i olika kapitel som behandlar t.ex. de förstavelser som vi känner igen, såsom det förnekande *a-* eller *an-* i t. ex. *anarki*, "brist på ledning", som *meta* i *metabolism*, egentligen "omvandling", där *meta* visar på förändring. Det största kapitlet kallas "Långivare" och tar upp de grekiska grundord från vilka vi har avledning eller nybildningar i vårt språk.

Ebbe kom att göra stora insatser för esperanto. Han lärde sig detta språk som fjortonårig och fann att detta gjorde det lättare att lära även skolspråken och förstå deras uppbyggnad. Han utgav 1992 en *Ordbok Svenska-Esperanto*, som i minnesord över Ebbes insatser som esperantist kallats en guldgruva, och även mindre ordböcker. Storverket är en etymologisk ordbok över esperanto i fem volymer (*Etimologia vortaro de esperanto*, 1989–2001), där han spårar ursprunget till ordförrådet.

Ebbe innehade viktiga förtroendeposter inom esperantorörelsen: han var rektor, dvs. snarast ordförande, för Svenska Esperanto-Institutet som har sitt säte i Göteborg, Institutet har till uppgift att väcka intresse för teoretiskt och praktiskt studium av esperanto och anordnar kurser och examina i språket. Han var ledamot av Esperanto-Akademien, vars uppgift är att utöva kontroll över språket och godkänna nya ord, och av Esperantorörelsens Världsförbund som har sitt säte i Rotterdam. Till dess verksamhet hör att varje år anordna en världskongress, att publicera och distribuera böcker och att hålla ett viktigt bibliotek. Ebbe Vilborg var

där hedersledamot. Här i Göteborg var han en uppskattad föreläsare om nyutkommen litteratur på språket.

Ebbe erhöll 2006 en belöning ur Svenska Akademiens egna medel. Dessa medel förfogar Akademien fritt över; de är inte öronmärkta för något särskilt ändamål utan tilldelas för uppmärksammade insatser inom olika områden. Akademien nämner Ebbes insatser som esperantist, lexikograf och förmedlare av språkligt arv från grekiska och latin.

Ebbe Vilborg hade en självklar auktoritet som härrörde från en kombination av bred och djup lärdom, vidsynthet och mångsidiga intressen. Han framhävde aldrig sig själv och behövde det inte heller. Hans generositet med sitt vetande, hans entusiasm och hans stillsamma humor gjorde honom till en respekterad och avhållen lärare.

BENGT ALEXANDERSON, KARIN HULT